

«YASHIL» IQTISODIYOTNI QO'LLAB-QUVVATLASH VA
UNI RIVOJLANTIRISHDAGI IJTIMOYIY VA FALSAFIY
JIHATLARI

¹Muxiddin Primov

Toshkent moliya instituti dotsenti, f.f.n.

E-mail: primovmukhiddin007@gmail.com

Tel: (94) 657 64 88

²F.A.Musaev f.f.d., prof. taqrizi asosida

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8037160>

ARTICLE INFO

Received: 04th June 2023

Accepted: 13th June 2023

Online: 14th June 2023

KEY WORDS

“yashil” iqtisodiyot, “yashil” investitsiyalar, ekoinvestitsiyalar, ekotizimlar, “yashil” kurtaklar, barqaror o'sish kontseptsiyasi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada dunyoning rivojlangan mamlakatlarida “yashil” iqtisodiyotning o'sish tendentsiyalari bayon etiladi. Asosiy e'tibor turli etakchi manbalarda “yashil” iqtisodiyotga berilgan ta'riflarga qaratiladi. “Yashil” iqtisodiyotning eng muhim tomoni bu avvalo iqtisodiyotning o'zi va iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy sohasi ekanligi asoslanadi.

Kirish. Globallashuv vaziyatida sanoati rivojlangan davlatlar texnologik bazasining sifat jihatidan yangilanishini, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlik darajasini oshirish bilan birga hayot sifatini va yashash muhitini yaxshilashni ta'minlaydigan yangi texnologik tuzilmalarga modernizatsiya qilingan iqtisodiyotga o'tishni talab qilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). XX asr 1960-yillarning oxiri 70-yillarning boshlarida ekologik iqtisodiyot maktabi shakllandi. Uning asoschilari: Herman Deyli, Anna Mari Yansson, Joan Martines-Alira, Robert Kostantia va boshqalar [1]. Ekologik iqtisod maktabi nuqtai nazaridan insonning xo'jalik faoliyati, iqtisodiyot - katta bir butun bo'lgan tabiatning bir qismi yoki kichik tizimi sifatida qaraladi, shuning uchun iqtisodiyot tabiatga bo'ysunadi[2]. Ekologik iqtisodchilar iqtisodiy tizimni ekotizimdan ajratgan holda ko'rib chiqish mumkin emas, deb hisoblashadi. Biroq, ekotizim cheklanganlik xususiyatiga ega. Iqtisodiyot uning bir qismi bo'lganligi sababli, ekologik muammolarni hal qilish uchun iqtisodiy o'sishni cheklash lozim. Ushbu yo'nalish vakillari “yashil” iqtisodiyotga o'tish mexanizmi sifatida boshqa ishlab chiqarish omillariga soliq yukini kamaytirish bilan birga tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliq yukini oshirishni taklif qilisadi[3]. Postkeyscha yondashuv barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda davlatga katta rol ajratiladi. Ushbu maktabning yondashuvi doirasida ekologiya sohasidagi uchta asosiy muammo ko'rib chiqiladi: cheklangan almashtirish effektlari, fundamental noaniqliklar, yangi investitsiyalarni moliyalashtirish muammolari. Ushbu muammolarni hal qilish uchun bir qator chora-tadbirlar taklif etiladi[4]: davlat siyosatida uzoq muddatli maqsadlarni belgilash orqali fundamental noaniqliklarni bartaraf etish; “yashil” texnologiyalar va firmalarga kreditlar bo'yicha davlat kafolatlarini qo'llash orqali ushbu

sohani moliyalashtirishni kuchaytirish orqali bank sektorining atrof-muhitni muhofaza qilishdagi rolini oshirish[5]; va boshqa bevosita aralashuv choralari qo'llash.

XXI asr boshlarida "yashil" iqtisodiy o'sish g'oyasi BMTning yangi tashabbusida ifodalangan amaliyotga joriy etishning yangi darajasiga ko'tarildi. "Yangi global yashil kelishuv"[6], y'ni bu kontseptsiyada rivojlanish vazifasi va atrof-muhitni muhofaza qilish vazifalarini birlashtirishga tayanilib, shu jumladan, iqlim o'zgarishlarini oldini olishda ham ekologik o'sish asoslari va eng yangi ekologik toza texnologiyalarni ustuvor rivojlantirishga alohida urg'u beriladi. Bu g'oyaning asosiy mohiyati, ishlab chiqarishdagi uglerod sarfi hajmini va energiya sarfi hajmini maksimal darajada kamaytirishga qaratilgan ekologik standartlarni jahon iqtisodiyotiga joriy etishdan iborat edi. 2012 yildan barqaror rivojlanish konsepsiyasining ishlab chiqilishi bilan[7] yangi investitsiyalash modeli – barqaror yoki mas'uliyatli investitsiyalash paydo bo'ldi.

Bunday investitsiyalashning pirovard maqsadlari nafaqat investorlarga daromad keltirish, balki ijobiy ijtimoiy o'zgarishlar yaratish, tabiiy muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish va axloqiy me'yorlarga rioya qilishdan iboratdir.

Respublikamizda ham bu borada qator tadqiqot ishlari amalga osirilmoqda. Xususan, q.x.f.d.A.X.Xamzaev, q.x.f.n.M.Z.Xolmuratov tadqiqotlarida "yashil" makon umummilliy loyihasining xususiyatlari [8], i.f.d. T.T.Jo'raev, i.f.d.A.A.Mamatov O'zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta'minlash yo'nalishlari[9], f.f.n.M.N.Primov "yashil" iqtisodiyot strategiyasiga o'tishda ekologik madaniyat va ekologik impetivalarning o'rni[10], i.f.d. (DSc)M.S.Rustamov tijorat banklari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda "yashil" iqtisodiyotning o'rni[11], i.f.f.d., (PhD) Z.A.Ashurov "yashil" obligatsiyalar "yashil" iqtisodiyot rivojlanishining moliyaviy mexanizmi sifatida [12], s.f.n.I.B.Masharipov "yashil" iqtisodiyot strategiyasini amalga oshirishning o'ziga xos jihatlari[13] yo'nalishlarida tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda.

-Tadqiqot metodologiyasi (Research methodology) Mamlakatimiz-ning yangi taraqqiyot bosqichida "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi mohiyatini tadqiq qilishning nazariy va amaliy asoslari bo'lib O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va Vazirlar Mahkamasi qarorlari va Prezident farmonlari hamda ushbu sohadagi yetakchi olimlar, tadqiqotchilar va tadqiqot markazlarining tadqiqot ishlari tashkil qiladi. Tadqiqotning yangi taraqqiyot bosqichi rivojlanish omillari tahlilida jamiyat yuksalish bosqichiga doir innovatsion mazmundagi mustaqil xulosalar chiqarishga bu sohadagi "yashil" iqtisodiyot faoliyatiga oid xalqaro va mahalliy normativ hujjatlardan ilmiy-metodologik manba sifatida foydalanildi.

-Tahlil va natijalar (Analysis and results). Taraqqiyotning yangi bosqichida jamiyatning "yashil"lashuviga oid islohotlarning chuqurlashuvi sharoitida inson intellektual salohiyatini yuksaltirish, har bir fuqaroning faollik faoliyatini kengaytirish muhim amaliy ahamiyatga ega bo'lgan vazifadir. Shu jihatdan olib qaraganda, "yashil" iqtisodiyotga o'tishga doir O'zbekistonning taraqqiyot strategisini 24-maqсадida belgilangan vazifalar va "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasiga doir Prezident qarorida belgilangan ustivor vazifalar islohotlarga oid vazifalar yechimini ta'minlashdagi muhim omillar qatoriga kiradi. Ilgari surilgan ilmiy asoslangan fikrlar ichida "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi muhim o'rin egallaydi. Jumladan, "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasida Yangi O'zbekiston fenomeni,

yangilanish va taraqqiyot omillari va yangilanayotgan O'zbekistonda amalga oshirilayotgan jarayonlar mohiyati tizimli ifoda qilinadi.

Evropa Ittifoqi va boshqa rivojlangan davlatlarda ushbu davrni amalga oshiruvchi "yashil o'sish" iqtisodiy siyosati Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti tomonidan barcha a'zolarining uzoq muddatli rivojlanishi uchun strategik muhim yo'l sifatida qabul qilingan. Eko-innovatsiyalar barqaror rivojlanish maqsadlariga tez yetib borishga, atrof-muhitga zararli ta'sirni kamaytirish, tabiiy resurslardan yanada samarali va oqilona foydalanish orqali sezilarli va aniq o'sishga qaratilgan har qanday yangilikni qabul qilishga imkon beradi.

Tor ma'noda, „yashil“ iqtisodiyotni ifloslantiruvchi moddalar va issiqxona gazlarining emissiyasini nazorat qilish va kamaytirish, iqlim o'zgarishini tahlil qilish va kuzatish shuningdek, energiya va resurslarini tejash texnologiyalarini va uni qayta tiklanadigan energiya manbalari uchun texnologiyalarni yaratish, ishlab chiqarish va ulardan foydalanish deb, tushuniladi. Bu kontseptsiya binolar va inshootlarni issiqlik, namlik va shamol yukining keskin o'zgarishlaridan himoya qilishda texnologiyalar va materiallarni yaratish va ulardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ekologik toza mahsulotlar, shu jumladan, qishloq xo'jaligi (oziq-ovqat, tabiiy tolalar) va iste'mol tovarlarini (kimyoviy qo'shimchalarsiz tabiiy va tabiiy asosdagi dorilar va shaxsiy parvarish mahsulotlari) ishlab chiqarish, boshqacha aytganda, „yashil“ iqtisodiyot, bu - iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va ishlab chiqarishni bir tomondan oshirish bilan birga hayot sifatini va turmush sharoitini yanada yaxshilashga ko'maklashadigan xo'jalik faoliyatining turlari va natijalarini o'z ichiga oladi.

Shu bilan birga, „yashil“ iqtisodiyot tushunchasi turli mamlakatlarning rasmiy hujjatlarida xilma-xil aks ettirilgan: birinchi navbatda, rivojlangan davlatlar orasida raqobat va ish o'rinlarini, rivojlanayotgan mamlakatlarda - barqaror rivojlanish va qashshoqlik muammolarini hal qilish, fuqarolar ishtiroki hamda tenglik masalalari. Biroq, atrof-muhitni rivojlantirish yo'lidagi eng dolzarb muammolar, avvalambor, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi cheklovlar ushbu hujjatlarning hech biridagi „yashil“ iqtisodiyotning ta'riflarida ko'zga tashlanmaydi. Bu shuni ko'rsatadiki, bizning fikrimizcha „yashil“ iqtisodiyotning eng muhim tomoni, bu - iqtisodiyotning o'zi va uning ijtimoiy-iqtisodiy sohasi ekanligidir.

Jahon iqtisodiyotidagi "yashil" sektorning miqyosi hali nisbatan kichik, shuning uchun iqtisodiyotning "yashil" kurtaklari atamasi „yashil“ iqtisodiyot tushunchasi bilan birga odatda maxsus adabiyotlarda ham ishlatiladi. Ushbu sohada mahsulot va xizmatlarning qiymati 2010-yilda 3 trln. AQSh dollarini yoki jahon yalpi ichki mahsulotining 2,8 foizni, foyda esa 540 mlrd. AQSh dollarini, ish bilan bandlik – 8 mln. kishini tashkil etgan. AQShda "yashil iqtisodiyot" 650 milliard dollardan ortiq mahsulot va xizmatlarni taqdim etadi (YaIMning 4,3%), bandlik 3.5 million kishiga baholanadi; Yaponiyada – YaIM ning mos ravishda 3,3 foizi va 1,6 mln.; Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida jami YaIM ning 2,6 foizi va 3,5 milliondan ortiq kishi; biroq ayrim mamlakatlarda bu ko'rsatkichlar yuqoriroq: Germaniyada esa YaIMning 4,7 % i, bundan tashqari, Germaniya ekologik toza mahsulotlar va xizmatlarni eksport qilishda (xususan, iqlimni yaxshilovchi uskunalardagi dunyo savdosining 13% dan ortig'i) dunyoning yetakchi mamlakatlaridan biri; Mutaxassislarining fikricha, "yashil iqtisodiyot" an'anaviy "jigarrang iqtisodiyot"ga qaraganda tezroq muddatda YaIMning o'sishini, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadning oshishi va ish bilan ta'minlanishni bir xil yoki undan balandroq

ko'rsatkichda oshirishi mumkin. So'nggi paytlarda o'tkazilgan xalqaro tahlillar "yashil iqtisodiyot" tushunchasini aniq ishlab chiqish, uni barcha mamlakatlar manfaatlari nuqtai nazaridan amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni chuqur tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi yirik investitsiyalarni (yiliga YaIMning 4 foizigacha) talab qiladigan murakkab jarayon bo'lib, iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlariga o'z ta'sirini o'tkazadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "yashil iqtisodiyot" mintaqaviy rivojlanishni rag'batlantiradi, ijtimoiy barqarorlikka ko'maklashadi, "yashil iqtisodiyot" tarmoqlarida yangi ish o'rinlarini yaratish orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishga erishish mumkin. Endi agar yangi iqtisodiy siyosat olib borilmasa, OECDning 2050-yilgi tahlillariga ko'ra dunyo energiya talabi 85% ga ortadi. Issiqxona gazlari hisobi 55% ga ortadi va havo ifloslanishini oshiradi. Shaharlarning ifloslanishi 2050-yilga kelib eng katta muammolardan biriga aylanadi. Bunda ichimlik suvlarining ifloslanishi va sanitariyaning yomonlashuvi katta salbiy oqibatlarga olib keladi. Ushbu global xavflarni oldini olishda eng katta e'tibor iqtisodiyotni "yashillashtirish"ga qaratilishi lozim. Bunda "yashil iqtisodiyot"ga o'tish, eko-innovatsiyalar hamda ekologik investitsiyalarni joriy etish kabi bir qancha chora-tadbirlar mavjud. Innovatsiyalar ekologik samaradorlik va iqtisodiy o'sish uchun asosiy omil hisoblanadi. Ekoinnovatsiya - bu atrof-muhitga ta'sirni kamaytirishga ta'sir qiladigan har qanday innovatsiya; bu yangi mahsulotlar ishlab chiqarish, tabiiy zahiralarni tejaydigan va minimal zaharli moddalarni ishlab chiqaradigan tizimlar va jarayonlarni yaratishdir.

"Yashil" iqtisodiyot asosida ekologik yo'naltirilgan rivojlanish siyosatini olib borish sur'ati innovatsion rivojlanish va innovatsion o'zgarishlar bilan jadallashmoqda. Dunyo bo'ylab umumiy ixtirolar soni 2000-yildan buyon 2017-yilgacha 35% ga oshgan bo'lsada, iqlim o'zgarishini qisqartirishga yordam beradigan innovatsion texnologiyalar soni esa shu vaqt davomida uch barobar ortdi. Bunday texnologiyalarning deyarli 90%i OECD mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi. Innovatsion texnologiyalar orqali past narxlarda ekologik xavfsiz ishlab chiqarishni tashkil qilish mumkin, bu, o'z navbatida, yangi biznes imkoniyatlari va yangi bozorlar paydo bo'lishini ta'minlaydi. Davlatlar miqyosida tahlil qilinganda, Germaniya iqtisodiyotining barcha sohalariga yashil tamoyillarni joriy etishda chiqindisiz ishlab chiqarish tizimini yaratgan ushbu sohadagi ilg'or mamlakatlardan biridir. Germaniya chiqindilarni qayta ishlash hamda ulardan qayta foydalanishda dunyoda yetakchi hisoblanadi. Germaniyada patentli texnologiyalarning 25 foizi atrof- muhit sohasiga to'g'ri keladi va shamol, quyosh energetikasi sohasidagi kompaniyalarning 35 foizdan ortig'i nemis kompaniyalariga qarashli. Yashil sektorda, ya'ni atrof-muhit va iqlimni muhofaza qilish bilan bog'liq bo'lgan yo'nalishlarda (energiya, transport, qayta ishlash, chiqindilarni yo'q qilish va boshqalar) nemis korxonalaridagi faoliyat yuritayotgan ishchilar soni, taxminan 3 million kishini yoki jami iqtisodiy faol aholining 4,6 foizini tashkil qiladi. Biroq, hozirgi kunda ko'plab mamlakatlarning "yashil amaliyotlar"ni joriy etish va rag'batlantirish uchun moliyalashtirish bo'yicha qonuniy me'yorlari yetarli emas, shunga ko'ra, yashil iqtisodiy tizimga bosqichma-bosqich o'tishda korxonalariga texnik yordam ko'rsatish uchun moliyaviy ajratmalar korxonalarining uzoq muddatli eko-iqtisodiy barqarorligiga yordam beradi.

"2019 - 2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 2019 yil 4 oktyabrda PQ-4477-son qarori qabul qilindi. Prezident qarorida, bu borada o'tkazilgan

tahlillar iqlimning o'zgarishi sharoitida samarali, resurs tejamkor va ekologik xavfsiz iqtisodiyotni ta'minlashda o'zaro bog'liq muammolar va ehtiyojlar mavjudligini ko'rsatganligi ta'kidlandi.

Xususan, jadallashayotgan sanoatlashtirish va aholi sonining ortishi iqtisodiyotning resurslarga bo'lgan ehtiyojini sezilarli darajada oshirmoqda, shuningdek, atrof muhitga salbiy antropogen ta'sirni kuchaytirmoqda va issiqxona gazlari ajratmalarining ortishiga olib kelayotganligi ko'rsatib o'tildi.

Iqtisodiyot energiya samaradorligining past darajasi, tabiiy resurslardan nooqilona foydalanish, texnologiyalar yangilanishining sustligi, «yashil iqtisodiyot»ni rivojlantirish uchun innovatsion yechimlarni joriy etishda kichik biznes ishtirokining yetarli emasligi mamlakatni barqaror rivojlantirish sohasidagi ustuvor milliy maqsadlar va vazifalarga erishishga to'sqinlik qilayotganligi ta'kidlandi.

Uzoq muddatli strategiyaning mavjud emasligi «yashil» texnologiyalarni joriy etish va «yashil» iqtisodiyotga o'tish bo'yicha tizimli choralar ko'rishni ta'minlashga imkon bermayotganligiga alohida e'tibor qaratildi.

Prezident qaroriga muvofiq 2019-2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasi tasdiqlandi va quyidagilar uni amalga oshirishning ustuvor yo'nalishlari etib belgilandi: iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari energiya samaradorligini oshirish; energiya resurslari iste'molini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish; iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tabiiy ekotizimlarni asrash; «yashil» iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish[14];

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish masalasiga jiddiy e'tibor qaratilgan bo'lib, undagi 24-maqsadda: iqtisodiyotni elektr energiyasi bilan uzluksiz ta'minlash hamda "Yashil iqtisodiyot" texnologiyalarini barcha sohalarga faol joriy etish, iqtisodiyotning energiya samaradorligini 20 foizga oshirish; 2026-yilga qadar qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini 25 foizga yetkazish evaziga yiliga qariyb 3 milliard kub metr tabiiy gazni tejash; elektromobillar ishlab chiqarish va ulardan foydalanish bo'yicha choralarni ko'rish; iqtisodiyot tarmoqlarining havoga chiqaradigan zararli gazlar hajmini bir birlik Yalpi ichki mahsulot hisobida 10 foizga qisqartirish choralari[15] belgilangan.

Taraqqiyot strategiyasining asosiy maqsadi investitsiyalarni kam uglerodli iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirish va rag'barlantirishga, ekologik toza texnologiyalarni joriy etishga va ekologik talablarga javob beradigan transport vositalarini yaratishga va qo'llashga, energosamaradorlikni ta'minlashga va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq masalalarni hal etishga qaratilgan.

- **Xulosa va takliflar (Conclusion/Rekommendation).** Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "yashil iqtisodiyot" mintaqaviy rivojlanishni, ijtimoiy barqarorlikka erishishni, "yashil iqtisodiyot" tarmoqlarida yangi ish o'rinlari yaratilishi orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishni rag'batlantiradi.

"Yashil iqtisodiyot", asosan, iqtisodiy taraqqiyotga katta yordam beradi va yalpi ichki mahsulotning o'sishini, davlat daromadlarini oshirishni, aholini ish bilan ta'minlash, mamlakatda ishsizlik darajasini kamayishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, "yashil

iqtisodiyotga" o'tish iqlim o'zgarishi, foydali qazilma minerallarning yo'qolishi va suv resurslarining tanqisligi kabi global tahdidlar xavfini kamaytiradi. Ammo butun jahon rivojlanishini olib qaralsa, uning umumiylik xususiyati namoyon bo'ladi, ya'ni, bugungi dunyo sivilizatsiyasi kuch to'plagan, o'z qudratining eng yuqori nuqtasiga yetgan vaqtda jahonning barcha mamlakatlari iqtisodiy rivojlanishda ekologik yo'naltirilgan model tanlashlari eng oqilona yo'ldir.

References:

1. Ropke I. The early history of modern ecological economics // Ecological economics. 2004. T. 50. №. 3. C. 293-314.
2. Cavalcanti C. Conceptions of Ecological Economics: its Relationship with Mainstream and Environmental Economics // Estudos avançados. 2010. T. 24. №. 68. C. 53-67.
3. Kronenberg T. Finding common ground between ecological economics and post-Keynesian economics // Ecological economics. 2010. T. 69. №. 7. C. 1488-1494.
4. Fontana G., Sawyer M. Towards post-Keynesian ecological macro-economics // Ecological Economics. 2016. T. 121. C. 186-195.
5. Perry N. Environmental economics / The Elgar companion to post Keynesian economics / edited by J.E. King. 2012.
6. UNEP. Глобальный «зеленый» курс. Доклад. 2009. 12.04.2017. URL:http://greenlogic.by/content/files/GREENTRANSPORT/UNEP90_RUS.pdf.
7. Конференции ООН по устойчивому развитию, «Рио+20»
8. А.Хамзаев, М.Холмуротов Яшил макон умуммиллий лойиҳасининг “долзарб 40 кунлик”даги дарахт экишнинг долзарб қоидалари// “Янги Ўзбекистоннинг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини қўллаб-қувватлаш ва илмий асослашнинг ижтимоий-тарихий ва фалсафий йўналишлари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами; – Т.: ТМИ, 2022. Б.7-12.
9. Т.Ҳо‘раев, А.Маматов Ўзбекистонда экологик хавфсизликни та‘минлаш yo‘nalishlari // Yuqoridagi to‘plam; – Т.: ТМИ, 2022. Б.16-24.
10. М.Примов, М.Примова „Яшил“ иқтисодиёт стратегисига ўтишда экологик маданият ва экологик императивларнинг роли // Yuqoridagi to‘plam; – Т.: ТМИ, 2022. Б.201-211.
11. М.Рустамов, Б.Усмонов Мамлакат тижорат банкларинг молиявий барқарорлигини таъминлашда яшил иқтисодиётнинг ўрни // Yuqoridagi to‘plam; – Т.: ТМИ, 2022. Б.271-278.
12. З.Ашуров Зелёные облигации как финансовый механизм развития зеленой экономики: зарубежный опыт и перспективы для Узбекистана // Yuqoridagi to‘plam; – Т.: ТМИ, 2022. Б.231-236.
13. И.Машарипов Ўзбекистон „яшил“ иқтисодий стратегияси амалга оширилишининг ўзига хос жиҳатлари//Yuqoridagi to‘plam; – Т.: ТМИ, 2022. Б.149-153.
14. Ўзбекистон Respublikasi Prezidentining qarori, “2019-2030-yillar davrida Ўзбекистон Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son// <https://lex.uz/docs/-4539502>

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", 28.01.2022 yildagi PF-60-son// <https://lex.uz/uz/docs/-5841063#-5844066>